

Stábba og Sieidigeaðge. To offersteder i Tromsøområdet

Dikka Storm

<https://doi.org/10.7557/ottar.8065>

I Tromsø finner vi sieiddit, offersteder, som har ulike historier og som avspeiler ulike samiske levemåter i regionen. To av disse er Stábba/Stabben i Málatvuotna/Malangen og Sieidigeaðge/Seisteinen nord for «Goatte-mq̄'ke»/Gamkroken i Gálløfierda/Kaldfjorden.

I sin bok med oversikt over hellige steder i nord, *Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen* (1926) har Just K. Qvigstad skrevet om noen av de hellige stedene i Tromsøområdet; som på Sállir/Kvaløya, Ruobbá/Rebbernesøy og Ráidna/Reinøya, samt Leaibbášluokta/Oldervik og i Málatvuotna/Malangen. Stedene er knyttet til samenes gamle religion og vitner om religiøse praksiser i forbindelse med jakt, fangst og fiske i elver, vann og i sjøen, samt til næringsutøvelse knyttet til reindrift.

Ifølge Qvigstad hører tilbedelse av steiner, bergknauser og fjell, som innehar en tenkt kraft som kunne gi lykke ved fiske og jakt, til de eldste bestanddeler i den gamle samiske religionen. Steiner,

bergknauser og fjell kalles sieiddit og hellige fjell kalles bassevárri og kan i tillegg ha egne navn. Ved sjøkanten finnes sieiddit oftest i nærheten av rike, viktige fiskeplasser. I innlandsområdene finner man sieiddit i landskapet langs de årlige flytningene mellom vinter- og sommerbeite, langs elver og ved fiskerike sjøer eller steder der det tidligere ble jaktet på villrein. Qvigstad peker på at de ulike steiner, klippeformasjoner og fjell var kjent for og fikk navn etter sitt utseende. Disse kunne være til hjelp for å orientere seg i landskapet. De kunne være veimerker under flyttinger mellom innland og kyst, i vintermørke eller tåke. Ved sjøkanten kunne de ha funksjon som fiskemed eller siktepunkter for gode fiskegrunner. Enkelte steiner, klipper eller berg ble vurdert som særlig viktige og ble innsmykket med reinsdyrblod eller fiskefett for god jakt eller godt fiske. Hva slags fisk som ble brukt som offer, var avhengig av hvor de var lokalisert. Andre offer var reinsdyrhorn, knokler eller blod og fett fra reinsdyret. Offerstedene kunne også bli brukt i sammenheng med ritualer, blant annet utført av noaidi, den samiske religiøse eksperten.

Misjonen i Tromsøområdet

I 1714 ble presten Thomas von Westen (1682–1727) utnevnt til å lede misjoneringen av samene av kong Frederik den 4. Ved igangsettelse av misjonen opprettet von Westen Seminarium Lapponicum i Tråante/Trondheim hvor han underviste prester og misjonærer som skulle innføre den pietistiske retning i religionsutøvelsen overfor samene.

Hans Hammond beskriver i 1787 misjons- og reiseskildringene til Thomas von Westen. Det er detaljerte beskrivelser av oppbyggingen av skoler,

Just Knud Qvigstad (1853–1956), grunnla den samiske avdelingen på Tromsø Museum. Han samlet inn hundrevis av samiske eventyr og sagn og skrev også bøker om samiske hellige steder.

Foto: Tromsø Museums fotosamling_tsnf 22003

undervisning og av sentrale deltakere som var med i misjonen. I 1718 besøkte Thomas von Westen Tromsø den 31. oktober. Her hadde han innkalt samene fra Báhccávuotna/Balsfjord, Gáranasvuotna/Ramfjord og Málatvuotna/Malangens nordre side til preken den 1. november. Deretter reiste han videre til til Sážžá/Senja den 3. november.

På sin andre tur i 1722 oppholdt von Westen seg i Málatvuotna i fem dager, fra 8. til 12. august. Han ble ledsaget av prosten i Troms, hr. Junghaus, som

hadde innkalt samene fra sør- og nordsiden av fjorden. Målsettingen til von Westen var å undersøke den religiøse tilstanden hos samene;” (...) med største Flid og Arbeide, der varede længere end Lector [von Westen] tænkte, undervisede han hver Fin [same] udi Særdeleshed; Lector erfarede det groveste Hedendom, Afguderie og mangfoldig Overtroe, Vankundigheds Datter havde hersket, indtil for kort siden blant disse arme Mennesker (...), (Hammond 1787, 418-419).

Stábba med utsikt mot nordvest. Foto: Dikka Storm 1999

Stuorrastábba og Smávastáppat ved Skuhttelotjávri. Foto: Ingrid Sommerseth 2018

Det er beskrevet at von Westen i fem dager arbeidet dag og natt med å spørre om den lokale, religiøse situasjon og tro og praksis i Malangen-området. Etter dette besøkte reiste han videre i følge med misjonær Erasmus Wallund til Orjješ-Ráisa/Sørreisa, der det bodde ca. 50 samer.

Stábba/Stabben

Det er ukjent om Thomas von Westen gjennom sitt arbeid med samene i Málatvuotna i 1722, fikk informasjon om samenes forhold til offersteinen Stábba. I Qvigstad sin oversikt er Stábba gitt følgende beskrivelse; «*Am nördlichen Ende des Sees Skutvikvatn steht Stab'ba, norw. Stabben, ein runder, ca. 30 meter hoher Felsen aus Olivinstein. Es soll ein alter Sieide sein*» (Qvigstad 1926, 350).

Stábba er en gammel sieidi eller offerplass som det er knyttet muntlig tradisjon til som går langt tilbake i tid. Stábba ligger ved Skuhttelotjávri/Skutvikvatnet der det er mulig å fiske røye, ørret og abbor. Stábba er også kjent under navnene Stuorrastábba/Storstabben og på norsk Grøtstabben og Steinstabben (Muntlig meddelelser Herulf Charles Solheim). Disse forhøyningene i terrenget skiller seg ut fra det øvrige landskapet. De kan sees som siktepunkt og landemerker. Stábba og Smávastáppat/Småttstabben består av bergarten olivin mens området rundt har en annen bergart.

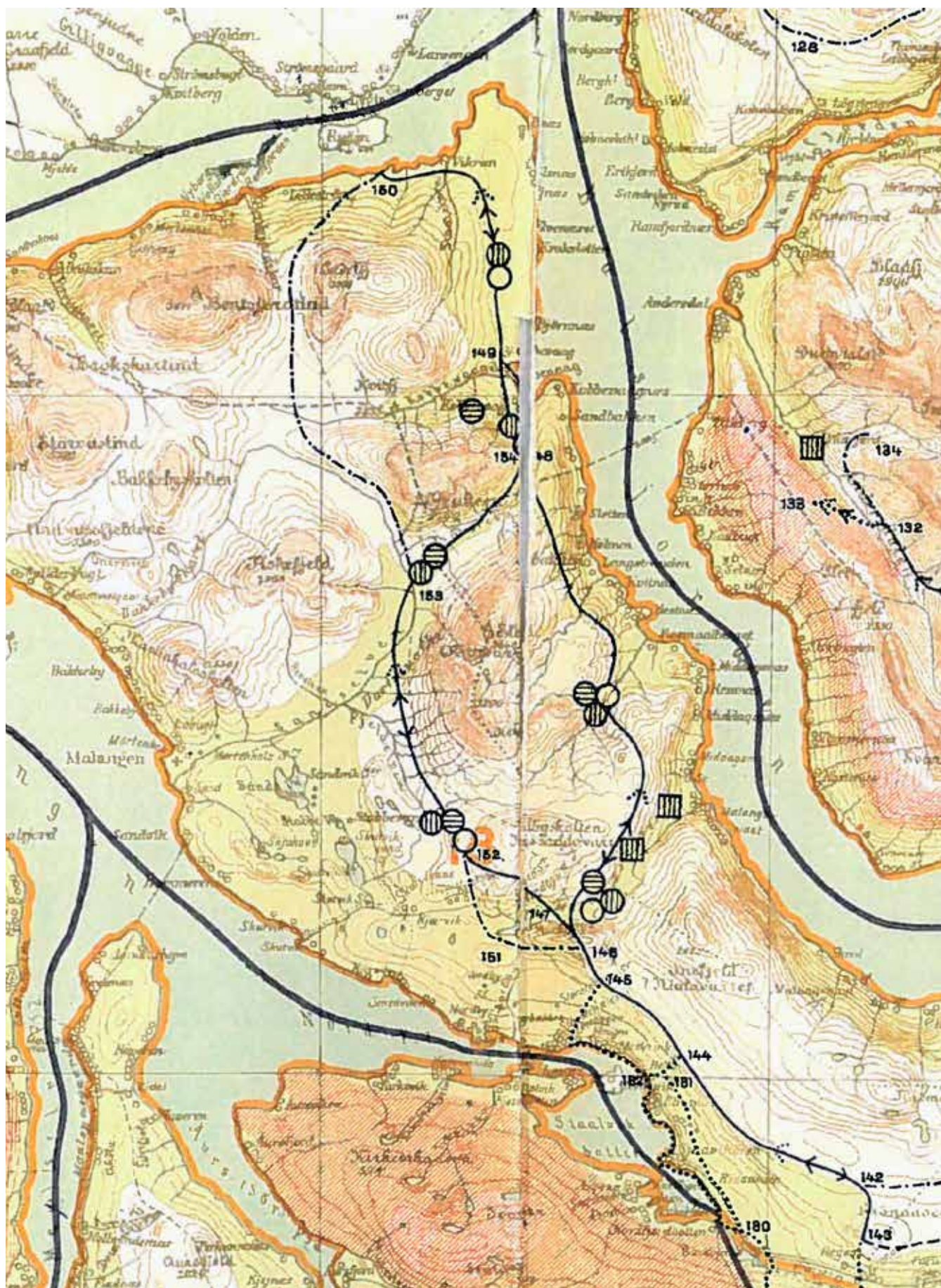
Gjennom erosjon i flere tusen år har Stábba/Stabben fått sitt særpreg noe som gjør både geologi og flora spesiell. Området har en rik vegetasjon. Planter som Strandsnelle (*silene uniflora*), Fjelltjæreblom (*lychnis alpina*) og Grønnburkne

(*asplenium viride*) trives her på dette jordsmonnet som er av basisk art.

Fjorden Málatvuotna/Malangen utgjorde grensen mellom Senja fogderi i sør og Troms fogderi på nordsiden. Gjennom siste halvdel av 1500-tallet kan den samiske befolkningen i Málatvuotna identifiseres ved lister over skatt til den svenske kronen. Da var den sjøsamiske befolkningen bosatt i fjorden. De levde av jordbruk, februk, jakt, fangst og fiske. I 1611 var det ifølge historiker Anders Ole Hauglid samisk bosetting på Nordby, Skuhtteluokta/Skutvika, Sáttuluokta/Sand og på Málatmuotki/Malangseidet. Nordmenns gårder lå på Kjerkevik, Hamnvåg, Bakkeby, Spilddarsiida/Spildran, Spildernes og Forøy.

I første halvdel av 1700-tallet økte den norske befolkningen og det ble ryddet gårder i de indre områdene av halvøya. Gårdene Árvovuotna/Aursfjord, Meistervik (Mestervik), Dearaviika/Kjerrvika, Bakkeby og Ansnes ble ryddet. Sáttuluokta/Sand var da bebodd av nordmenn, mens Nordby og Skuhtteluokta fremdeles var bebodd av fastboende samer og reindriftssamer som hadde sine sommerboplasser i områdene «Tolbolje» (på sørsiden av Malangen) og «Reideworrie»/Riidavárri/Kvannfjellet. I siste halvdel av 1800-tallet er det fortsatt samisk bosetning ved Guolehisjávri/Fiskelausvatn, Boaldnojávri/Josefvatn, «Vuodnabatt-jaw're»/Nordbyvatnet og Skuhttelotjávri/Skutvikvatnet på Sáttuluokta/Sand og ved Málatmuokta/Malangseidet.

Malangshalvøya er et rikt område som tidligere ble benyttet av reindriftssamene fra Könkämävuoma

Utsnitt av kart fra Renbetseskommissionen af 1913. Kartet viser reindriftens bosettinger og boplasser på Malangshalvøya rundt århundreskiftet. Skala 1: 200 000

og Lainiovuoma samebyer i Gárasavvon/Karesuando i forbindelse med flytting til sommerområdene på de store øyene Sállir/Kvaløya og Ráneš/Ringvassøya. I tillegg til hvileplasser under flyttingen vår og høst, var sommerboplassene etablert på Málatmuotki/Malangseidet og nord for Skuhttelotjávri/ Skutvikvatnet. Flytteveiene gikk

både på øst- og vestsiden av Riidavárri/Kvannfjellet nord for Skuhttelotjávri/ Skutvikvatnet, og videre nordover på østsiden av Malangshalvøya forbi Njurjovuotna/Kobbevågen til svømmestedet ved Rávdnji/Rya. Om høsten ble flytteveien via Bentsjordskardet og rett sørover på vestsiden av Riidavárri/Kvannfjellet også benyttet. I dag inngår Jáhkotnjárga/Malangshalvøya i reinbeitedistrikt 27 Meavki/Mauken.

Stábba har helt opp til vår tid blitt betraktet med mystikk og det det fins muntlige beretninger om at samer fortsatte å besøke Stábba selv lenge etter at Thomas von Westen hadde hatt sitt misjonsraid i området. Stábba kan ha hatt både en praktisk og en religiøs funksjon for reindrifta på deres sesongvise flyttinger med flokkene til og fra sommer og vinterbeiter, og fungert som offersted for å be om hell og lykke i jakt og fiske.

Sieidigeaðge/Seisteinen

Sieidigeaðge/Seisteinen i Gállafierda/Kaldfjord er et mektig skue. Også denne sieidi er med i Qvigstad (1926) sin oversikt over offersteder i Tromsøområdet. Han skriver; «*In dem Kalfjord steht am Ufer nördlich von Gamkroken Siei'de-gæð'ge (der Seiden-stein). Oberhalb des Steins ist Siei'de-varre*» (1926, 350–351).

Sieidigeaðge er i tillegg innført i Qvigstads oversikt over samiske stedsnavn i Troms fylke og han beskriver; «*Nord for Gamkroken er Siei'de-gæð'ge (offersteinen) n. Seisteinen, i fjæren. Ovenfor er Siei'de-varre, n. Seisteinfjellet*» (1935, 75). I begge disse beskrivelsene av stedet legges det vekt på at fjellet bak offersteinen er et hellig fjell, Sieidi-varri – Sieidi fjellet.

Qvigstad går ikke nærmere inn på opplysninger om bruk av offerplassen, men det norske stedsnavnet Seisteinen er med på å understreke den marine ressursen. Når en ser på dybdeforholdene i fjorden, så endrer de seg rett utfor der steinen er lokalisert. Fisket i fjorden er kjent som svært godt i historisk tid. Sieidigeaðge må også med sin særegne utforming, sees som et med eller landemerke for fiskere og seilende i fjorden.

Gállafierda/Kaldfjord er fra gammelt av kjent for sitt rike fiske og fangst av havpattedyr som sel og hval. Næringslivet var i tillegg fehold, reindrift

↑Sieidigeaðge i Gállafierda. Qvigstad har selv fotografert stedet fra sjøsiden i 1926.

Foto: Tromsø Museums fotosamling_UEMf09949.041

←Sieidigeaðge/Seisteinen i Gállafierda sett fra sør.

Foto: Dikka Storm

og utmarksnæringer. Fra slutten av 1700-tallet foreligger det en oversikt over båter og redskaper i tilknytning til fiske i tre skifter fra personer som hadde tilhørighet på østsiden av fjorden.

Om våren i 1766, døde reineier Peder Povelsen som hadde tilhold i Ávkavuotna/Håkøybotn. Foruten gjeld og ubetalt skatt, besto dødsboet etter ham av en reinhjord på fjellet på Sállir. I tillegg hadde han en gamle på «Väre-vuolle»/Bjørnslett og en seksringsbåt i Gállafierda/Kaldfjorden. Povelsen kombinerte reindrift med fiske. Han hadde boplass ved Ávkavuotna/Håkøybotn og ved sjøen i «Väre-vuolle»/Bjørnslett, sannsynligvis som ledd i en sesongbasert syklus. Tilsvarende løsning kan vi tenke oss ut fra opplysninger som er gitt i Folketellingen 1801. Der er det, i en liste over familier i Gáhttovuotna/Kattfjorden på vestsiden av Sállir, nevnt fire hushold som lever av sin reinhjord. To av husholdene har hatt reindrift enten i kombinasjon med bygsling av jord eller med fiske.

Det andre skiftet som er kjent fra området er etter Anders Jonsen, fra «Väre-vuolle»/Bjørnslett, fra 1780. I boet som foruten besto av metaller som kopper og jernfang og bruksgjenstander av tre og tøy, var det båter og fiskebruk som: 1 åttringsbåt, 1 gammel seksring, et seksringsseil med mast, 1 gammelt gangvad med 14 angler, et dypsagn med jernsøkke. I tillegg var det en stuegamme, en nedrevet høylåve, en skjå, et naust, en smedbelg og en slipestein.

Det tredje dødsboet etter Helge Larsen, på «Ekkernæs»/Ekernes fra 1798 beskriver i detalj de ulike deler av boet. Det bestod, foruten kontanter, sølv og tinn, av flere hus og naust, jern- og tregjenstander. Larsen hadde også et valben, sengklær, flere kyr, kviger, sau, vær og geit. Sjøbruket omfattet en rekke garn av ulike slag for ulik fangst av torsk og sild. Boet besto ikke minst av en åttring med seil, dregg og alt tilbehør, en kobbromsbåt (treogenhalvroms båt ifølge båtbygger Gunnar Eldjarn) med tilbehør i tillegg til noen eldre båter, og en som var under bygging.

Alle skiftene viser at økonomien i området på andre halvdel av 1700-tallet var rik og variert og i hovedsak knyttet til fiske og fangst på havet. I tillegg forteller skiftet etter Povelsen om en sesongmessig bosetning.

I 1861 ble bosetningen på stedet som ligger mellom «Väre-vuolle»/Bjørnslett og «Ekkernæs»/Ekernes beskrevet av Friis. Han påpeker at det bodde to samiske familier i gammer i området som foruten samisk også snakket norsk. Ut fra Friis sin oversikt over samme område fra 1890 ser det ut som om det er blitt tre samiske familier som fortsatt bor i gamle i «Goatte-møk'ke»/Gamkroken».

Sieddit – samiske spor

Kulturlandskapet i Tromsøområdet har mange samiske spor. Et slikt spor er sieiddit/hellige steder som forteller om samiske religiøse tradisjoner og rituelle handlinger. De to offerstedene eller sieiddit i Málatvuotna/Malangen og Gállafierda/Kaldfjorden er dokumentert gjennom Qvigstads presentasjon av offersteder og hellige fjell for ca. hundre år siden. De er begge skildret som offersteder som gjennom sine lokaliseringer på hver sin måte kan representere sammenfallende og ulike næringstilpasninger. I dag er Stábba og Sieidigeaðge begge automatisk fredete samisk kulturminner, fredet etter Lov om kulturminner av 1978.

Litteratur:

- Arneberg, L., Nilsen, E., Storm, D., Hansen, H., Pettersen, L. A., Heimdal, T., Hansen, M., Hansen, R., & Raste, H. 2008. *Under Blåmannen – Bygdehistorie fra Kaldfjord området*. Kaldfjord & Eidkjosen Bydelsråd. Tromsø.
- Friis, J. A. 1861 og 1890. *Ethnographiske Kart*, Finmarkens Amt, Kristiania.
- Hammond, H. 1787. *Den Nordiske Missions-historie i Nordlandene, Finmarken og Trundhiems Amt til Lappers og Finners Omvendelse, fra første Begyndelse indtil hen udi Aaret 1727*. København: Gyldendal.
- Hauglid, A. O. 1981. *Balsfjorden og Malangens historie fram til 1830-åra. Fra veidesamfunn til jordbruksbygd*. Balsfjord kommune.
- Qvigstad, J. 1926. *Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen*. Etnografisk Museum, Oslo.
- Qvigstad, J. 1935. *De lappiske stedsnavn i Troms fylke*. Institutt for sammenlignende kulturforskning Serie B: Skrifter XXVIII. Oslo.
- Walkeapää, L. J. 2009. *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge: om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet*. Tromsø Museums Skrifter XXXI, UiT.
- Muntlige meddelelser av Herulf Charles Solheim 2024 og 2025.

Forfatter:

Foto: June Åsheim

Dikka Storm, er pensjonist og tidligere konservator ved Norges arktiske universitetsmuseum. Hennes arbeid omfattet arkiv og samlinger, og forskning i samisk kultur og samfunn med vekt på de samiske markebygdene i Sør-Troms. E-post: Dikka.Storm@uit.no